

İBN KUTEYBE'YE GÖRE ŞİİRDE YETENEK SORUNU

Halim ÖZNURHAN
Dr., E. Ü. İlahiyat Fakültesi
Arap Dili ve Edebiyatı Okutmanı

Şiirde yetenek sorunu, eski Arap eleştirmenlerinin uzun uzadıya ele aldıkları ve metinleri mukayese ederek görüşlerini bildirdikleri konulardan biridir. Bu konu hakkında bir eleştirmenin söz söyleyebilmesi için, şâirlerin söylenen sözleri karşılaştırması, kararında aceleci davranmaması ve sabırlı olması istenmiştir.¹ Bunun yanı sıra eski Arap tenkitçilerinin hemen hepsi şiir, nesir ve hitabetle meşgul olan edebiyatçıda sanat yeteneğinin bulunması gerektiğinde görüş birliğine varmışlar; böyle bir yeteneğe sahip olmayan kişinin edebiyat alanında faaliyet göstermeyi bırakması ve yeteneğine uygun başka bir işle uğraşmasının iyi olacağını ifade etmişlerdir.²

İbn Kuteybe (ö. 276/889), şiiri dört kısma ayırır:

1. Lâfzı güzel, anlamı iyi olanlar.
2. Lâfzı güzel ve tatlı olup anlamında bir yarar bulunmayanlar.
3. Lâfzı kusurlu, anlamı iyi olanlar.
4. Lâfzı ve anlamı düşük seviyede olanlar.³

İbn Kuteybe son kısımdan bahsederken, âlimlerin şiirlerinden örnekler verir ve bu şiirlerin doğal olmadığını, zorlama ile söylendiğini belirtir. el-Esmâ'inin (ö. 216/831), İbnü'l-Mukaffâ'in (ö. 142/759), Halîl b. Ahmed'in (ö. 175/786) şiirlerinin böyle olduğunu; fakat bunlar gibi bir âlim olan Halef b. el-Ahmer'in (ö. 180/796) şiirlerinin iyi olduğunu; onun âlimler içerisinde en yeteneklisi ve şiiri en iyisi olduğunu ifade eder.⁴

İbn Kuteybe, bu ifadeleriyle şiir ile ilmin zıt olduğunu söylemek istemektedir. Şâir, ilmîni şiir melekесinin hizmetine verdiği takdirde sahip olduğu ilimden yararlanabilir. Burada eleştirdiği şey, cansız, kuru şiirlerdir. Çünkü bu tür şiirler, doğallıktan uzaktır ve yapmacık kaçmaktadır. Halef b. el-Ahmer gibilerinin şiirlerinde sanat üst seviyededir. Bu nedenle İbn Kuteybe, onun tercüme-i hâlini

¹ Ahmed Ahmed Bedevî, *Üsüsün-nakdi'l-edebî 'inde'l-'Arab*, Dâru nehdati Mısır, Kahire, 1979, 483.

² Bedevî, 37.

³ Ebû Muhammed 'Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Kitâbü'ş-Şî'r ve'ş-şu'arâ*, Leiden, 1904, 7-9.

⁴ İbn Kuteybe, 10, 11.

eserinde zikretmiş;⁵ ama şiiirlerini eleştirdiği el-Esma'î, İbnü'l-Mukaffâ' ve Halîl b. Ahmed'i eserine almamıştır.⁶

Öyle anlaşılmaktadır ki İbn Kuteybe, şiiirleri inceledikten sonra yaptığı şiiir taksiminde dördüncü şiiir çeşidini tamamlamak için bu şiiirleri zikretmiştir. Bunları, gerçek anlamda şiiir saymadığı için eserinin ilerleyen sayfalarında bu tür şiiirlere yer vermemiş⁷ ve bu tür bir şiiiri seçkisine aldığı için el-Esma'î'yi eleştirmiştir.⁸

İbn Kuteybe, kendisinden önce el-Câhiz'in (ö. 255/869) söylediklerine yeni şeyler eklemiştir. el-Câhiz, şöyle der: "Abdü'l-Hamîd el-Kâtib (ö. 132/750) ve İbnü'l-Mukaffâ' dilleri ve kalemlerinin belâgatına rağmen, şiiirde zikre değmeyecek şeyler dışında bir şey söyleyemediler. Bu konuda İbnü'l-Mukaffâ'nın, 'razı olduğum şey bana gelmiyor, bana gelene de ben razı olmuyorum' dediği aktarılır. Bir kişinin risâle, hutbe ve seciler yazmaya yeteneği olur, ama tek bir beyit yazmaya yeteneği olmaz.⁹ İbn Kuteybe, bu düşünceyi almakta ve bundan genel bir kural çıkarmakta ve âlimlerin şiiirinin iyi olmayışının nedenini belirtmektedir.

İbn Kuteybe şiiirleri genel olarak ele aldığında, sanat açısından iki gruba ayırır. Bu iki grubun her birinin sanat özellikleri, şiiirde ayırt edici nitelikleri, şiiir nazmında üslupları bulunur. Çünkü şiiirlerin bir kısmı mütekellif, bir kısmı matbu'dur. Mütekellif olan şiiirini tashih ederek düzeltir ve uzun süre inceleyerek yeniden gözden geçirir, tekrar tekrar inceler. Zuhey b. Ebî Sulmâ (ö. 609) ve el-Hutay'a (ö. 59/678) gibileri böyledirler. el-Esma'î'den şunu nakleder: "Zuhey b. Ebî Hutay'a ve benzerleri 'abîdü's-şî'r'dirler (şiiirin köleleri); çünkü onlar şiiirlerini gözden geçirirler ve yetenekli şiiirlerin yolundan gitmezler.' el-Hutay'a şöyle derdi: 'En iyi şiiir, yıllanmış, tekrar gözden geçirilmiş, düzeltilmiş olandır. Zuhey b. Ebî Hutay'a büyük kasideleri el-havliyyât (yıllanmış şiiirler) diye adlandırdı.¹⁰'

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere İbn Kuteybe matbu' (yetenekli) şiiir ile, zihnini fazla yormadan şiiir söyleyen, ince zevki ve yeteneği sayesinde dilinden sözler dökülen; anlamları ve lâfızları bulmak için fazla çaba harcamayan şiiirleri kastetmektedir.¹¹ Eserinde Beşşâr b. Burd (ö. 167/783), Ebû Nüvâs (ö. 199/814) ve Ebu'l-'Atâhiyye (ö. 211/828), gibi şiiirlerin matbu' (yetenekli) olduğunu söylemiştir.¹²

Tekellûf (zorlama, zorlanma) kavramı hakkında eski eleştirmenler görüş beyan etmelerine rağmen, etrafına câmi ağyarına mâni bir tanım getirebildiklerini söyleyebilmek güçtür. İbn Sellâm el-Cumahî (ö. 231/846), en-Nâbiğatü'z-Zubyânî

⁵ İbn Kuteybe, 492, 493.

⁶ 'Abdü's-Selâm 'Abdü'l-Hafiz 'Abdü'l-'Âl, *Nakdü's-şî'r beyne İbn Kuteybe ve İbn Tabâtabâ el-'Alevî, Dâru'l-fikri'l-'Arabî, Mısır, ts. , 166.*

⁷ 'Abdü'l-'Âl, aynı yer.

⁸ İbn Kuteybe, 12, 13.

⁹ Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr el-Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, nşr: 'Abdü's-Selâm M. Hârûn, Kahire, 1948, I, 208.

¹⁰ İbn Kuteybe, 17. Krş: el-Câhiz, I, 207 ve II, 13.

¹¹ Krş: el-Câhiz, II, 13.

¹² Bkz: İbn Kuteybe, 476, 497, 501.

(ö. 604) hakkında "onun şiiri tekellüfsüz bir söz gibidir" der.¹³ Bununla, şiirin sınırlarının en-Nâbiğâ'nın anlaşılmasız, yapmacık sözlere başvurmasına yol açmadığını kastetmektedir. el-Câhiz ise, tekellüfün birçok veçhesine işaret etmektedir. Bir yerde, Mansûr en-Nemîrî (IX.yy.) ve Müslim b. Velîd (ö. 208/823) gibi şiirlerinde bedîî sanatları fazla kullananları mütekellif şâirler olarak gösterirken;¹⁴ bir başka yerde tekellüfün zihni yormak olduğunu, ayrıca bu tür sözleri dinleyenlerin de ne söylendiğini anlamak için yorulduklarını belirtir.¹⁵ el-Müberred (ö. 285/898) ise, tekellüfün doğallığın, ibarenin akıcı ve açık oluşunun zıddı olarak anlamaktadır.¹⁶ İbn Tabâtabâ el-'Alevî (ö. 322/934), tekellüfün şiir örgüsünün kötü ve bozuk oluşu olarak görürken,¹⁷ Ebû Hilâl el-'Askerî (ö. 395/1004), tekellüfün sözün şâir veya kâtipten zorlanarak, sıkıntı çekerek çıkması olarak görmekte ve böyle olmayan şiir veya nesrin akıcı olduğunu söylemektedir.¹⁸ İbnü'l-Esîr (ö. 637/1240) mütekellif olan ile olmayan arasındaki farkı şöyle belirtmektedir: Mütekellif, düşünüp taşınır, söyleyeceği şeyi bulabilmek için zihnini yorar, anlamları inceler. Mütekellif olmayan ise tüm bu sıkıntılardan uzaktır.¹⁹ Hâzîm el-Kartâcennî (ö. 684/1285) ise, tekellüfün, ya telâffuz edilenin zor söylenmesi veya kelimenin çağrışımlarının zayıflığı, gereksinim duyulmayan bir şeyin eklenmesi, gereksinim duyulan bir şeyin eksik kalmasıyla, takdim-tehirle, kalb ile, daha uygun kalıptan başka bir kalıba dönmekle, kelâmda daha iyi yer tutan kelimenin yerine başkasını getirmekle olacağını söyler.²⁰

Şiiri tekrar gözden geçirmekle ilgili olarak el-Câhiz ve İbn Kuteybe'nin kullandığı ve sonraki tenkitçilerin de benimsedikleri "münakkah", "mühezzeb", "müsekka", "muhakkek", "mukalled" terimlerinin hepsi de gözden geçirip düzeltilmiş şiir için kullanılmaktadır.²¹ Yazdığı şiirleri gözden geçirip düzelten şâirlere ise fahl, hinzîz, müflik adı verilirdi.²² Ayrıca bu tür şâirler için el-Esmâ'î'nin söylediği 'abîdü's-şi'r (şiirin köleleri) ifadesi de terim olarak sonraki eleştirmenler tarafından kullanılmıştır.²³ Eski Arap eleştirmenlerinin büyük çoğunluğu, şâir dâhî bile olsa şiiri tekrar gözden geçirip düzeltmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.²⁴ Hatta bu tür

¹³ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtü Fuhûli's-şu'arâ*, Nşr: M. Muhammed Şâkir, Dâru'l-Medenî, Kahire, ts, c. I, s. 56.

¹⁴ el-Câhiz, I, 51.

¹⁵ el-Câhiz, II, 8.

¹⁶ Ebu'l-'Abbâs el-Müberred, *el-Kâmil fi'l-luğa ve'l-edeb*, nşr: Zekî Mübârek, Kahire, 1952, I, 29.

¹⁷ İbn Tabâtabâ el-'Alevî, *'İyâru's-şi'r*, nşr: 'Abdü'l-'Azîz b. Nâsir el-Mânî, Riyâd, 1985, I 10, I 19.

¹⁸ Ebû Hilâl el-'Askerî, *Kitâbü's-Sina'ateyn -el-Kitabe ve's-şi'r-*, nşr: 'Ali Muhammed el-Becâvî, M. Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Kahire, 1952, 171.

¹⁹ Ziyâü'd-Dîn b. el-Esîr, *el-Meselû's-sâir fi edebî'l-kâtib ve's-şâ'ir*, nşr: M. M. 'Abdü'l-Hamîd, Kâhire, 1939, I, 275.

²⁰ Hâzîm el-Kartâcennî, *Minhâcü'l-büleğâ ve sirâcü'l-üdebâ*, nşr: Muhammed b. Habîb b. el-Hûca, Beyrut, 1996, 223.

²¹ el-Câhiz, II, 9.

²² Bu kavramlar için bkz: el-Câhiz, aynı yer.

²³ Bkz: İbn Raşîk el-Kayravânî, *el-'Umde fi mehâsini's-şi'r ve âdâbih ve nakdih*, nşr: M. M. 'Abdü'l-Hamîd, Kahire, 1955, I, 133.

²⁴ Bedevî, 485; ayrıca bkz: İbn Tabâtabâ el-'Alevî, 5;

şiiirleri havliyyât (yıllanmış) diye adlandıran Zuheyr b. Ebî Sulmâ'nın kasidelerini altı ayda yazdığı, bir altı ay da yazdıkları üzerinde düzeltmeler yaptığı rivayet edilir.²⁵ Eski Arap eleştirmenlerin ifadelerinden, onların yetenek ile şiiri düzeltmeyi birbirine aykırı görmedikleri sonucu çıkmaktadır.

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere, yetenekli (matbû') şâir amacına uygun olan anlamı ifade eder. Daha sonra ise yalnızca anlamın açıklığını ve tesir gücünü artırmak için düzeltme yapar. Onun amacı, arı duru anlama ulaşmaktır. Mütেকellif olan ise, şiirin anlamının hakkını vermek için çaba göstermeyen, anlamı kapalı ve müphem olan, dile getirilmek istenileni ifade edemeyen şâirdir.²⁶

İbn Kuteybe, daha sonra kendisinde tekellüf bulunan şiirden bahseder. Mütetekellef şiir, iyi, muhkem olsa da, okunduğu zaman, söyleyen şâirin değerini azaltan bazı şeyler gizli kalmadığını söyler. Bunlar, uzun süre düşünme, zorlanma, alın terlemesi, zaruretlerin çokluğu, şiirin ihtiyaç duyduğu anlamların hazfı, ihtiyaç duymadığı anlamların eklenmesi gibi durumlardır. Bu durumların, şiirlerinin geneli iyi olmasına rağmen el-Farazdak'ın (ö. 112/730) şiirlerinde sıkça görüldüğünü belirtir.²⁷ Yalnız, İbn Kuteybe'nin söylediği gibi el-Farazdak'ın şiiri bekletme, gözden geçirip düzeltme gibi bir âdetinin olduğu bilinmemektedir. İbn Kuteybe'nin kendisi de el-Farazdak'ın irticalen şiir söyleyen, hazırcevap biri olduğunu belirtir.²⁸ el-Farazdak'ın, el-Hutay'a'nın râvîsi olması, belki de onun hakkında böyle bir düşünceye varmasına neden olmuştur.²⁹

İbn Kuteybe'ye göre şiirde tekellüf, bir beytin kendisine yakın olmayan, uygun olmayan bir başka beyitle art arda gelmesinde de görülür. Bu nedenle 'Umer b. Lece', bazı şâirlere 'ben senden daha iyi şâirim' demiş, muhatabı neden dolayı olduğunu sorduğu zaman da 'ben bir beyti ve kardeşini söylüyorum, sen ise bir beyitle beraber amcasının oğlunu söylüyorsun' demiştir. 'Abdullah b. Sâlim, Ru'be'ye: "Ey, Ebu'l-Cehhâf, istersen öl" der. Ru'be niçin böyle dediğini sorunca, o da "oğlun 'Ukbe'nin hoşuma giden bir beyit inşad ettiğini gördüm" der. Bunun üzerine Ru'be "evet, ama şiirinde kırân (قرآن = kasidenin beyitlerini insicam içerisinde birbirine bağlamak) yoktur" der.³⁰

İbn Kuteybe'ye göre, yetenekli şâirin şiiri, doğaldır ve güçlüdür. Böyle olan şiir açık ve akıcıdır. Başını okurken, kafiyesini bilirsin. Beytin sadrını okur okumaz zihne aczi gelir. Bunu söyleyen şâir, tenkîh ve tehzîb ile yorulmaz. Buna rağmen estetikdir. Akıcı ve cezâletlidir. Güzelliği doğaldır. Yani, anlamlar çok zihin yormadan şâirin zihnine gelir. Şâir sanki vahiy almış gibidir. Yetenekli şâiri imtihan ettiğinde duraksamadan şiir söyler.³¹

²⁵ Bedevî, 54.

²⁶ Bedevî, 489.

²⁷ İbn Kuteybe, 25.

²⁸ İbn Kuteybe, 289.

²⁹ 'Abdü'l, 'Âl, 171.

³⁰ İbn Kuteybe, 25-26.

³¹ İbn Kuteybe, 26.

İbn Kuteybe, yetenek ürünü şiirin, ilham alan dehadan kaynaklanan, ifadesi güçlü, tasviri güzel, dili akıcı olan, çok uzun düşünüp taşınmadan kaynaklanmayan şiir olduğunu söylerken haklı olmakla birlikte, şiiri irticale değil de imtihana bağlaması ise hatalıdır. Çünkü seçkin dehalar irticalen şiir söylemeler de imtihan edilmeye yanaşmazlar. Bunların şiiri düşünceden değil ilhamdan kaynaklanır; bu tür şâirlerin şiirlerinin konusu dışarıdan değil, kendi iç dünyalarından gelir. İmtihan şiiri ise böyle değildir.³²

Bazı çağdaş yazarlar tarafından, İbn Kuteybe'nin şiiri düzeltme ile yeteneksizlik anlamındaki tekellüfü karıştırdığı ileri sürülmüştür.³³ Bu eleştirilere karşı İhsân 'Abbâs, bu kişilerin İbn Kuteybe'nin yaşadığı dönemde tenkit ile alâkalı kavramların az olduğunu göz ardı ederek konuştuklarını; halbuki İbn Kuteybe'nin bu kavramları birden fazla anlamda kullandığını söyler. Tekellüfü, şiirin niteliği olarak kullanılırken farklı, şâirin niteliği olarak kullanılırken farklı gördüğünü; İbn Kuteybe, Zuhey'r ve el-Hutay'a gibi mütekellif şâirlerin şiirlerini gözden geçirmelerinden bahsederken olumsuz bir ifade kullanmadığını ve onların şiirlerini küçümseyen veya onları yetenekli saymayan bir tavır içerisinde de olmadığını belirtir.³⁴ Bu ifadeler, gerçeği yansıtmaktadır. Yoksa İbn Kuteybe, âlimlerin şiirinden bahsederken belirttiği gibi, bu iki şâirin şiirlerinin de kötü olduğunu söylerdi. İbn Kuteybe, mütekellif şâirden bahsederken bunların şiirlerini gözden geçirip düzelten şâirler olduğunu söylerken olumsuz bir tavır takınmazken; mütekellef şiirden bahsederken olumsuz tavır takınmakta ve bu tür şiirlerde alın terlemesi, düşünüp taşınma, sıkıntı çekme izlerinin bulunduğunu, şiirde ihtiyaç duyulan anlamların açık bir şekilde ifade edilemediğini belirtmektedir. Buna karşın, mütekellif bir şâirin şiiri, iyi ve muhkem olabilir.³⁵

Şâirin iyi şiir söylemesinde, yeteneğinin ortaya çıkmasında birtakım etkenler rol oynar. İbn Kuteybe şöyle der:

"Şiirin yavaşını hareketlendiren, mütekellif şâiri harekete geçiren başka etkenler vardır: Tama', içki, neşe, öfke bunlardandır. el-Hutay'a'ya, hangi insanlar daha iyi şâirdir diye sorulmuş, o da dilini yılan gibi incelterek göstermiş ve "bu tama'dır" demiştir. Ebû Ya'kûb el-Hutaymî'nin kâtibi Ahmed b. Yûsuf'a "Muhammed b. Ziyâd el-Mansûr'a övgülerin, mersiyelerinden daha iyi" denilince o şöyle cevap vermiştir: "O zamanlar umduğumuz şey için çalışıyorduk; şimdi ise vefa için çalışıyoruz. İki arasında epey fark var." el-Kumeyt, Ümeyye Oğullarını da Hz. Ali'yi de övmüştür. Şiî temâyülü olmasına, gönül ve görüş olarak Emevîleri öven şiirleri daha iyidir. Ben bunun nedeni olarak tamâ' ve nefsin dünyada acil nimeti, ahrete kalacak nimete tercih etmesine bağlıyorum. Kuseyyir'e (ö. 105/723), "Ebû Sahr, şiir söylemek zorlaştığında ne yapıyorsun" denilmiş, o da "boş mekânları, yeşil bahçeleri dolaşıyorum; böylece sağlam şiir bana kolayca, en

³² 'Abdü'l-Âi, 179.

³³ Bkz: Muhammed Mendûr, *Nakdül-menhec' inde'l-'Arab*, Kahire, 1948, 36; Bedevî, 285; 'Abdü'l-Âi, 170 vd.

³⁴ İhsân 'Abbâs, *Târîhu'n-nakdi'l-edebl' inde'l-'Arab*, Dâru's-Sekâfe, Beyrut, 1983, 209.

³⁵ İhsân 'Abbâs, 209, 210.

iyi şiir hemen geliyor” demiştir. ‘Abdü’l-Melik b. Mervân, Ertâh b. Suheyye’ye, şu an şiir söylesene demiş, o da “nasıl söyleyeyim, ne içtim, ne neşelendim, ne de öfkelenim; şiir ancak bunlardan biri olunca söylenir” demiştir. eş-Şenfera’ya (VI. yy), esir edildiğinde şiir söyle denilmiş, o da “şiir sevinçli anlarda söylenir” demiştir.³⁶

Şiirin bazı zamanları vardır ki, yakını uzak, kolayı zorlaştırır. Bunun sebebi ise bilinmez; bilinen sebepleri yeteneğe kötü beslenme veya kederden dolayı bir engel arız olmasıdır. el-Farazdak şöyle der: “Temîm Oymağı’na göre ben, Temîm Oymağı’nın en iyi şiir söyleyeniyim. Bazen öyle vakitler gelir ki azı dişini sökmek bir beyit söylemekten daha kolay gelir. Şâirlerin öyle vakitleri vardır ki, uygun olan kolay gelir; direneni rahat gelir. Bunların bir kısmı şunlardır: Uyku basmadan önce gecenin ilk kısmı, gündüzün ilk kısmı, hastalığın iyileştiği gün, hapiste veya yolculukta yalnız başına kalmak. Bu etkenler, şâirlerin şiirlerinde ve kâtiplerin risalelerinde farklılaşır.³⁷

Yine, şâirin tabiatı ve psikolojik eğiliminin şiirinde güçlü bir etkisi vardır. İbn Kuteybe şöyle der: Şâirler yeteneklerine göre farklı farklıdır. Bir kısmına medîh kolay gelip hiciv zor gelir, bir kısmına da mersiye kolay gelirken gazel söyleyemez. el-‘Accâc’a (ö. 97/716) hicivlerinin iyi olmadığı söylenince, şöyle demiştir: “Bizim hilmimiz zulmetmemize, asaletimiz zulüm görmemize engel olur. Yoksa, yıkmayı bilmeyen binâ yapıcısı gördün mü?” demiştir. Durum el-‘Accâc’ın söylediği gibi değildir. Getirdiği örnek, hiciv ve medîh için örnek olamaz. Çünkü medîh bina yapmak olduğu gibi, hiciv de bina yapmaktır. Bir bina yapıcısı, başka bir bina yapıcısına örnek olamaz. Bunu, şâirlerin birçok şiirinde görürüz.³⁸

İbn Kuteybe bunları söyledikten sonra örnek verir ve Zü’r-Rumme’nin (ö. 117/735) teşbihlerinin, özellikle de kum, öğle sıcağı, çöl, su, kene ve yılan tasvirlerinin çok iyi olmasına rağmen medîh ve hicivde yetenekli olmadığını ve bu nedenle büyük (fuhûl) şâirlerden sayılmadığını; el-Farazdak’ın kadınlara düşkün oluşu ve gazel söylemesine rağmen teşbîhlerinin iyi olmadığını; Cerîr’in (ö. 114/732) ise iffetli olmasına karşın teşbîbde insanların en iyisi olduğunu söyler.³⁹

İbn Kuteybe’nin bu görüşleri başkaları tarafından da paylaşılmıştır. Örneğin, Bişr b. Mü’temir’in sahifesinde şâirin şiir için gönlünü boş olduğu ve senin isteğine uyduğu zamanı seçmesi istenir.⁴⁰ el-Buhturî (ö. 284/897) ise şöyle der: “Gençliğimde şiir yazmayı arzuluyordum. Şiir yazmanın sadece yetenekle mümkün olacağını düşünüyordum. Ebû Temmâm’ın (ö. 231/845) yanına varıp, ondan bu konuda bilgi alıncaya kadar şiir yazmayı nasıl kolaylaştıracağımı ve neler gerektiğini bilmiyordum. Bana ilk söylediği şey şuydu: “Sıkıntı ve kaygının olmadığı vakitleri tercih et. Bir insanın genellikle bir şeyi en iyi yazdığı ve ezberlediği vakit seher vaktidir. Bu vakitte insan dinlenmiş ve uykusunu almış olur. Nesîb yazmak istedi-

³⁶ İbn Kuteybe, 17, 18.

³⁷ İbn Kuteybe, 19.

³⁸ İbn Kuteybe, 28, 29.

³⁹ İbn Kuteybe, 29. krş: el-Kartâcennî, 219, 243.

⁴⁰ Bu sahife için bkz: el-Kayravânî, I, 146; el-‘Askerî, 135.

ğinde kulağa hoş gelen lâfzı, hoş anlamı seç ve aşkı uzun uzun anlat. Felâkete acınmayı, arzulara endişelenmeyi, ayrılığın acısını uzun uzun anlat. Nüfuzlu birini överken onun menkıbelerini duyur, soyunu ortaya koy, özelliklerini yücelt, makamını şerefli kıl; anlamların hakkını ver ve bilinmeyen anlamlardan uzak dur. Sıkılırsan dinlen, kafan bir şeye takılı iken şiir yazma. Şiir söyleme arzunu, şiirin nazmını güzelleştirmeye vesile kıl. Eski şâirlerin şiirlerini örnek al. Âlimlerin güzel bulduklarına yönel, bıraktıklarını terk et ki doğruyu bulasın."⁴¹

İbn Raşık el-Kayravânî ise, seher vaktinde şiir yazmaya koyulmanın Arap eleştirmenleri tarafından tavsiye edildiğini ve zihindeki kapalılığı açtığını belirttiklerini söyler. Çünkü, bu vakitte insanın gönlü geçim sıkıntısı, eğlence ve benzeri şeylerle henüz dağılmış değildir. Uykusunu aldığı için beden de zihin de dinçtir.⁴²

Hâzım el-Kartâcennî ise, bir şâir, kendi tarzında cezâlet ve metânette iyi iken, letâfet ve rikkatte iyi olmayabileceğini; bir başkasının ise cezâlet ve metânette iyi değilken, letâfet ve rikkatte iyi olabileceğini; birisinin nesîbde iyi iken, hicivde iyi olmayabileceğini, bir diğeri tam aksi olabileceğini belirtir ve şiir zamana göre de değişeceğini söyler. Belli dönemlerde bazı şeylere daha fazla ilgi duyulur. Bir dönemde içkiyle, şarkıcı kadınlarla daha çok ilgilenilirken, bir başka dönemde savaşlar, akınlar ve benzeri konular daha çok ilgi çektiği; başka bir dönem geldiğinde felâketler, zayıf insanlara yardım temaları daha çok işlendiği üzerinde durur. Şiir mekâna göre de değiştiğini, şâirlerin bir kısmı tabiatı tasvir ederken, bir kısmının da insanların yaptıkları mekânları tasvir ettiğini; kimileri havuzları tasvir ederken, kimi içkiyi tasvir ettiğini belirtir. Ayrıca bazı şâirler fahr (övünme) temasında, bazıları itizâr (yalvarma, af dileme) temasında iyi olduklarını söyler ve bazılarının üst tabakayı medfîhte başarılı iken, bazıları alt tabakaya övgüde başarılı olduklarını belirtir.⁴³ İbn Raşık el-Kayravânî ve Ebû Hilâl el-'Askerî de benzer görüşler ileri sürer.⁴⁴

Sonuç olarak İbn Kuteybe şiirde yetenek ve tekellüf konusunda şu yaklaşımları getirmektedir:

Şâirin yeteneğinden kaynaklanan şiir doğal ve akıcıdır. Böyle şiirler dehadan kaynaklanan, ifadesi güçlü, tasviri güzel, dili akıcı olan, çok uzun düşünüp taşınmadan kaynaklanmayan şiirlerdir. Tekellüf kavramını ise şâirin niteliği olarak kullanırken, şiiri gözden geçirip düzeltme anlamında kullanırken; şiirin niteliği anlamındaki tekellüf, söyleyenin zorlanarak yazdığı belli olan, zaruretlerin çok kullanıldığı, anlamların yeterince ifade edilmediği şiirleri kastetmektedir. Bu tür şiirlerde sanat kötü olmakla birlikte, beyitler de art arda sıralanırken uyum içerisinde değildirler. İbn Kuteybe ayrıca, şiirde yeteneğin ortaya çıkması ile ilgili olarak bazı hususlara dikkat çeker. Bunlar, şevk, neşe, içki içmek gibi bazı durumların şâiri şiir söylemek için harekete geçirdiği; seher vakti gibi bazı vakitlerin şiir nazmı

⁴¹ Corci Zeydân, *Târîhu âdâbi'l-luğati'l-'Arabiyye*, nşr: Şevkî Dayf, Beyrut, 1996, I, 71.

⁴² el-Kayravânî, I, 139.

⁴³ el-Kartâcennî, 374, 375.

⁴⁴ el-'Askerî, 128; el-Kayravânî, I, 177.

için uygun olduğudur. Bunların yanında, şâirlerin yeteneklerinin birbirlerinden farklı olduğunu vurgular ve bir temada başarılı olan bir şâirin başka bir temada başarılı olmayabileceğini dile getirir.

İBN KUTEYBE'YE GÖRE ŞİİRDE YETENEK SORUNU

THE PROBLEM OF TALENT IN THE POETRY ACCORDING TO IBN QUTAYBA

Dr. Halim Öznurhan

Ibn Qutayba divides the poets into two kinds. One of them is who is talented in the poetic discourse and successful on the application of the rhymes. The second one is who arranges his poems after a careful study. Ibn Qutayba mentions worthless poems, whose crafts are insignificant and when you heard it, you notice its defects. In addition, İbn Qutayba talks about the things that inspire the poets to write poetry such as desire, eagerness, joy and drink. And, he also talks about the connection between the poet and his period.

قضية الطبع في الشعر عند ابن قتيبة

ابن قتيبة قسم الشعراء إلى المطبوع والمتكلف. المطبوع من الشعراء هو الذي سمح الشعر واقتدر على القوافي. والمتكلف هو الذي قوّم شعره بالتنقيح. وتحدث ابن قتيبة عن الشعر المتكلف، وهذا عنده شعر ردي الصنعة وحين سمعته تحسّ فيه التفكير ورشح الجبين وكثرة الضرورات وحذف ما يحتاج من المعاني. إضافة إلى ذلك تحدث ابن قتيبة عن دوافع الشعر كالطمع والشوق والطرب والشراب و عن العلاقة بين الشاعر والزمان الذي له تأثير في تكوّن الشعر.